

سرشناسه : محمدی ری شهری ، محمد ، ۱۳۲۵
عنوان و نام پدیدآور : حکمت‌نامه حضرت عبدالعظیم (ع) / محمد محمدی ری شهری .
مشخصات نشر : قم : موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری : ۳۳۹ ص .

ISBN: 978 - 964 - 493 - 614 - 2

وضعیت فهرست نویسی : فیا
یادداشت : کتاب‌نامه «ص ۱۶-۳۲۶» همچنین به صورت زیر نویس.
یادداشت : نمایه.

موضوع : عبدالعظیم بن عبدالله (ع) - ۱۳ - ۲۱۰ ق.
موضوع : احادیث شیعه
شناسه افزوده : دارالحدیث

رده بندی کنگره : BP ۵۳/۵/ع۲م ۲۵ ۱۳۹۰

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۹۸۴

شماره کتابشناسی ملی : ۲۶۸۶۷۵۷

حکمت نامہ

حضرت عبدالعظیم
عبداللہ علیہ السلام
الحسنی

www.ketab.ir

محمدی ای شہری

حکمت‌نامه حضرت عبدالعظیم

محمد محمدی ری‌شهری

همکار و مترجم: مرتضی خوش‌نصیب

بازبین نهایی: سید مجتبی غیوری

سرویراستار فارسی: محمد هادی خالقی

ویراستار عربی: حسنین دبّاغ

ویراستار فارسی: محمد باقری‌زاده اشعری

نمونه‌خوان: علی‌نقی نگران، محمود سپاسی، سید هاشم شهرستانی

فهرست‌ساز: علی‌اسغر دُرّیاب

خوش‌نویس: حسن نرزانگان

صفحه‌آرا: سید علی موسوی‌کیا

ناشر: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث

چاپ: اول / ۱۳۹۰

چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵، تلفن: ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۲۳ / فاکس: ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۷۱ / ص.پ.

۳۷۱۸۵ / ۴۴۶۸

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم): ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۴۵، فروشگاه شماره «۲» (شهر ری، حرم

حضرت عبدالعظیم حسنی ۷ صحن کاشانی): ۵۵۹۵۲۸۶۲

فروشگاه شماره «۳» (مشهد مقدس، چهار راه شهدا، ضلع شمالی باغ نادری، مجتمع فرهنگی تجاری گنجینه کتاب،

طبقه هم‌کف: ۳ - ۵۱۱ ۲۲۴۰۰۶۲

<http://darolhadith.ir>

darolhadith.20@gmail.com

ISBN: 978 - 964 - 493 - 614 - 2

※ کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

فهرست اجمالی

۷	پیش‌گفتار
۳۱	فصل یکم: حکمت‌های اعتقادی
۱۱۷	فصل دوم: حکمت‌های عبادی
۱۴۱	فصل سوم: محاسن اخلاق و رفتار
۲۰۹	فصل چهارم: بدی‌های اخلاق و رفتار
۲۶۵	فصل پنجم: حکمت‌های جامع

پیش‌گفتار

حکمت، در لغت

واژه «حکمت» در لغت، از ریشه «حُکَم» گرفته شده است و «حُکَم» به معنای «منع» است؛ زیرا حُکَم و داوری عادلانه، مانع ظلم می‌شود. دهنه اسب و دیگر چارپایان نیز در عربی، «حُکَم» نامیده می‌شود؛ چرا که مهارکننده حیوان است و علم، در عربی، «حکمت» نامیده شده است؛ چرا که از جهلِ عالم، جلوگیری می‌کند.^۱ همچنین بر هر چیز نفوذناپذیر، صفت «مُحَكَّم» اطلاق می‌گردد.^۲ آلوسی در تفسیر روح المعانی، در تبیین واژه «حکمت»، از کتاب البحر جاحظ، چنین نقل می‌کند:

دانشمندان، در معنای این کلمه، بیست و یک قول دارند که برخی از آنها به هم نزدیک اند. پاره‌ای از عالمان، بیشتر این معانی را اصل بلاحی می‌دانند که قائل به آنها، به مصداق مهم «حکمت» بسنده کرده و همان را در معنای آن آورده است، وگرنه در اصل، «حکمت» از مصدر «إحکام» است که به معنای استواری در علم و گفتار و کردار یا همه اینهاست.^۳

بنابر این، از منظر واژه‌شناسی، کلمه «حکمت»، حاکی از نوعی استواری و اِتقان است و به هر چیز استوار و نفوذناپذیر، اعم از مادی یا معنوی، اطلاق می‌گردد.

۱. ر.ک: معجم مقاییس اللغة: ماده «حکم».

۲. در الصحاح (ج ۵ ص ۱۹۰۲) در معنای «أَحْكَمْتُ شَيْئاً فَأَحْكَمْتُ» آمده است: چیزی را استوار کردم و آن هم استوار

شد؛ یعنی پابرجا و محکم شد.

۳. روح المعانی: ج ۳ ص ۴۱.

حکمت، در قرآن و حدیث

واژه «حکمت»، بیست بار در قرآن کریم آمده است و خداوند متعال، در این کتاب آسمانی، ۹۱ بار، خود را با صفت «حکیم» ستوده است.^۱

تأمل در موارد کاربرد این واژه در متون اسلامی، نشان می‌دهد که حکمت، از نگاه قرآن و حدیث، عبارت است از: «مقدّماتِ استوار علمی و عملی و روانی، برای نیل به مقصد والای انسانیت» و آنچه احادیث اسلامی در تفسیر «حکمت» آورده‌اند، در واقع، مصداقی از مصادیق این تعریف کلی است.

اقسام حکمت

بر پایه آنچه در تعریف کلی ذکر کردیم، حکمت از نگاه قرآن و حدیث، به سه نوع تقسیم می‌شود: حکمت علمی، حکمت عملی و حکمت حقیقی. گفتنی است که این تقسیم‌بندی و نام‌گذاری، بر اساس تأمل در کاربردهای واژه حکمت در قرآن و احادیث اسلامی است.

حکمت‌های علمی و عملی و حقیقی، هر یک به منزله پله‌های نردبان استواری هستند که انسان با بهره‌گیری از آنها، به قله کمال «انسانیت»، صعود می‌کند. جالب توجه است که بدانیم پله اول این نردبان (حکمت علمی) با فرستادگان خداوند متعال، بنا نهاده‌اند. پله دوم (حکمت عملی) را انسان، خرد باید بسازد و پس از ساخته شدن آن، آخرین پله جهش به مقام انسان کامل (یعنی حکمت حقیقی) را خداوند متعال، آماده می‌سازد.

اینک، توضیح کوتاهی در باره این سه گونه حکمت:

۱. حکمت علمی

مقصود از حکمت علمی، هر گونه دانستنی یا معرفتی است که برای صعود به مقام

۱. در قرآن صفت «حکیم»، ۳۶ بار همراه با صفت «علیم»، ۴۷ بار با صفت «عزیز»، چهار بار با صفت «خبیر» و یک بار همراه هر یک از صفات «توّاب»، «حمید»، «علی» و «واسع» آمده است.

انسان کامل، ضروری است. به سخن دیگر، هم دانش مربوط به عقاید، «حکمت» است، هم دانش مربوط به اخلاق، و هم دانش مربوط به اعمال. از این روست که قرآن کریم، پس از ارائه رهنمودهای گوناگون در عرصه‌های اعتقادی و اخلاقی و عملی، همه آنها را حکمت می‌نامد و می‌فرماید:

﴿ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ﴾^۱

این [سفارش‌ها] از حکمت‌هایی است که پروردگارت به تو وحی کرده است. ﴿

این مفهوم از حکمت، نخستین فلسفه بعثت انبیای الهی است. قرآن کریم، در آیات متعددی، بر این مطلب، تأکید کرده است، از جمله در این آیه:

﴿لَقَدْ نَزَّلَ اللَّهُ عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ ءَايَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾^۲

بی‌گمان، [خدا] بر مومنان در برانگیختن فرستاده‌ای از میان خود ایشان، منت نهاده است، که آیاتش را بر ایشان می‌خواند و آنها را پاکیزه می‌گرداند و به ایشان، کتاب و حکمت می‌آموزد، هر چند پیش از آن، در گمراهی آشکاری بودند. ﴿

۱. اسرا: آیه ۳۹.

۲. آل عمران: آیه ۱۶۴. نیز، رک: بقره: آیه ۱۲۹ و ۱۵۱، جمعه: آیه ۲.

۳. حکمت حقیقی

حکمت حقیقی، نورانیت و بصیرتی است که در نتیجه به کار بستن حکمت عملی در زندگی، برای انسان، حاصل می‌گردد. در واقع، حکمت علمی، مقدمه حکمت عملی، و حکمت عملی، سرآغاز حکمت حقیقی است و تا انسان بدین پایه از حکمت نرسیده است، حکیم حقیقی نیست، هر چند بزرگ‌ترین استاد حکمت باشد.

حکمت حقیقی، در واقع، همان جوهر دانش و نور دانش و دانش نور است. از این رو، خواص دانش حقیقی و آثارش، بر آن، مترتب می‌گردد، که از مهم‌ترین آنها بیم از خداوند متعال است:

وَاِنَّا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ^۱

از بندگان خدا، تنها دانایان اند که از او بیم دارند.

در کلام پیامبر خدا، حکمت حقیقی، عیناً بر این اثر، منطبق شده است، آن جا که می‌فرماید:

خَشْيَةُ اللَّهِ رَأْسُ كُلِّ حِكْمَةٍ.

بیم از خداوند رحمته الله، اساس هر حکمتی است.

حکمت حقیقی، جاذبه‌ای عقلانی بر ضد کشش‌های نفسانی است^۲ که هر اندازه در جان انسان قوت یابد، به همان اندازه، تمایلات نفسانی در او ضعیف می‌شوند،^۴ تا آن جا که کاملاً از بین می‌روند.^۵ در این حال است که عقل به طور کامل، زنده

۱. فاطر: آیه ۲۸.

۲. حلیه الأولیاء: ج ۲ ص ۳۸۶، مستد الشهاب: ج ۱ ص ۵۹ ح ۴۱.

۳. اشاره است به روایتی از امام صادق رحمته الله: «الحكمة ضد الهوى؛ حکمت، ضد هوس است» (الخصال: ص ۵۹۱ ح ۱۳).

۴. اشاره است به حدیثی از امام علی رحمته الله: «كلما قويت الحكمة ضعفت الشهوة؛ هر گاه حکمت نیرومند گردد، خواسته‌های نفسانی ضعیف می‌شوند» (غرر الحکم: ح ۷۲۰۵).

۵. اشاره است به حدیثی از امام علی رحمته الله در وصف مؤمن: «مينة شهوته؛ خواسته‌های نفسش مرده‌اند» (نهج البلاغة: خطبة ۱۹۳).

می‌گردد^۱ و ادارهٔ انسان را به دست می‌گیرد و از آن پس، زمینه‌ای برای انجام دادن کارهای ناشایست، در وجود انسان، باقی نمی‌ماند. در نتیجه، حکمت، با عصمت، همراه می‌گردد^۲ و در نهایت، همهٔ ویژگی‌های حکیم و عالم حقیقی، برای آدمی حاصل می‌گردد و در بالاترین مراتب علم و حکمت، به والاترین درجات خودشناسی، خداشناسی، امامت و رهبری دست می‌یابد.

سرآمد حکیمان

انبیای الهی و اوصیای آنان، همان کسانی هستند که به قلّهٔ حکمت علمی، عملی و حقیقی دست یافته‌اند. بر این پایه، از جانب خداوند متعال، مأمور آموختن علم و حکمت به جامعهٔ بزرگ شده‌اند.

حکمت‌نامهٔ حضرت عبد العظیم علیه السلام

حضرت عبد العظیم حسنی علیه السلام را یکی از بزرگ‌ترین حکمت‌های خاندان رسالت است، و بدین مناسبت، این مجموعه، حکمت‌نامهٔ حضرت عبد العظیم علیه السلام نامیده شد.

این حکمت‌نامه، شامل شناخت‌نامهٔ عبد العظیم علیه السلام و یکصد حکمت، از سخنان حکیمانه‌ای است که بی‌واسطه یا با واسطه، توسط ایشان در املیت علیه السلام روایت شده است. پیش از ورود به متن کتاب، ذکر چند مطلب ضروری است:

۱. در نگارش شناخت‌نامهٔ حضرت عبد العظیم علیه السلام از شماری از کتاب‌ها و مقالاتی که در مجموعه آثار کنگرهٔ حضرت عبد العظیم علیه السلام منتشر شده‌اند، بهره برده‌ایم.

۲. بجز یک روایت، متن همهٔ روایاتی که در این حکمت‌نامه آمده و نیز ترجمهٔ آنها برگرفته از مسند حضرت عبد العظیم حسنی علیه السلام^۳ است، پس از مصدريابی توسط

۱. اشاره است به حدیثی از امام علی علیه السلام در وصف سالک‌ها: «قد أحیا عقله وأمانت نفسه؛ خردش را زنده کرده و نفسش را میرانده است» (عیون الحکم والمواعظ: ص ۳۶۶).

۲. ر. ک: دانش‌نامهٔ عقاید اسلامی: ج ۲ (معرفت‌شناسی/بخش پنجم/فصل سوم: آثار حکمت/عصمت).

۳. تألیف عزیز الله عطاردی و علیرضا هزار، از مجموعه آثار کنگرهٔ حضرت عبد العظیم علیه السلام (شماره یک).

«پژوهشکده علوم و معارف حدیث»، با نظم‌ی نوین در پنج فصل ارایه می‌شود. البته اصلاحات زیادی در ترجمه صورت گرفته و شماری از روایات، مجدداً ترجمه شده اند.

۳. کار اصلی نگارنده در این مجموعه، شرح اکثر احادیث آن است، و نکته قابل توجه در این باره، این است که در بسیاری از موارد، پیوند سخنان حکیمانه پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام با قرآن کریم، مشخص گردیده است، و اگر دیگر سخنان آن بزرگواران نیز بر همین منوال شرح داده شوند، معلوم می‌شود که رهنمودهای آنان، چیزی جز تفسیر قرآن و شرح پیام‌ها، اشارات و لطایف این کتاب آسمانی نیست.

۴. سند کامل روایات، همراه با متن عربی آنها آمده تا معلوم شود که حضرت عبد العظیم رحمته در چه نقطه‌ای از سند قرار گرفته است. البته در مواردی که روایتی به منظور شرح دادن آن تقطیع شده باشد، در پانویس، به متن کامل آن در فصل پنجم ارجاع می‌گردد.

و اینک در لیلۃ القدر، در جوار حرم مطهر حضرت عبد العظیم حسنی رحمته، این مجموعه را به پیشگاه آن بزرگوار، هدیه می‌کنم، به امید آن که باکرامتش بپذیرد، و این خدمت‌گزار کوچک و همه خدمت‌گزاران این آستان را متجاوز از اطف و عنایت نماید، و از شفاعت خویش برخوردار فرماید.

رَبَّنَا! تَقَبَّلْ مِنَّا، إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ.

محمد محمدی ری‌شهری

بیست و سوم رمضان المبارک ۱۴۳۲

یکم شهریور ۱۳۹۰